

Linguistic Approach To The Problem Of Dyslexia In Uzbek-Speaking Children

Akbarova Zuhro Akmaljonovna

Professor of the Department of Linguistics, FarSU,

Doctor of Philological Sciences (DSc)

akbarovazuhra41@gmail.com,

Xalimov Baxtiyorjon Orifjon o'g'li

Fergana State University

2nd year master's student

bakhtiyorjonkhalimov001@gmail.com

Abstract

In this article, the issue of dyslexia in Uzbek-speaking children and its symptoms are discussed in detail. Additionally, linguistic approaches to identifying and preventing dyslexia are examined, along with reflections and insights on addressing this issue.

Keywords: dyslexia, linguistic approach, method, neurolinguistics, psycholinguistics, phonology.

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek tilida so'zlashuvchi bolalardagi disleksiya muammosi va uning belgilari haqida alohida to'xtalib o'tiladi. Shuningdek, ushbu muammoga lingvistik yondashgan holda disleksiya muammosini aniqlash, oldini olish yuzasidan fikr-mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: disleksiya, lingvistik yondashuv, metod, neyrolingvistika, psixolingvistika, fonologiya.

Bugungi kunda ilmiy tadqiqotlar an'anaviy tilshunoslikda yetarlicha tadqiq etilgan nazariy masalalardan biroz chekinib, tilning amaliy jihatlarini ko'proq o'rganmoqda. Tilning grammatik tuzilishidan ko'ra ko'proq uning jamiyat bilan, boshqa sohalar bilan aloqasini tadqiq etish dolzarb masalaga aylandi. Bu o'z o'rnida yangi tilshunoslik sohalarining paydo bo'lishiga zamin yaratdi. Sotsiolingvistika, psixolingvistika, neyrolingvistika kabi yangi sohalar shular jumlasidandir. Bular ichida neyrolingvistika tilshunoslikning eng zamonaviy sohalaridan biri bo'lib, neyrolingvistika - tilning miyada qanday namoyon bo'lishini, til va miyaning tuzilishi va faoliyati o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadigan tilshunoslikning yangi bo'limi hisoblanadi. Neyrolingvistika tilning miyada qanday namoyon bo'lishini o'rganadi: ya'ni bizning miyamiz biz gapiradigan, tushunadigan, o'qiydigan va yozadigan til (yoki tillar) haqidagi bilimlarimizni qanday va qayerda saqlashini, biz o'zlashtirganimizda miyamizda nima sodir bo'lishini o'rganadi.

Neyrolingvistlar, shuningdek, miya fiziologiyasi haqidagi tushunchalarga asoslanib, "nevrologik tuzilmalar haqidagi bilimlardan til tuzilishigacha umumlashtirib" tilning tuzilishi va tashkil etilishi haqida yangi bashoratlar qilishlari mumkin. Aynan neyrolingvistika sohasida o'zbek tilshunosligida hali deyarli tadqiq etilmagan bir nechta masalar mavjud. Bular, asosan, bolalarda kuzatiladigan disleksiya, disgrafiya, afaziya kabilardir.¹ Ushbu maqolada o'zbek tilida so'zlovchi bolalarda uchraydigan disleksiya, uning belgilari va uni lingvistik yondashgan holda qanday aniqlash va oldini olish usullariga to'xtalib o'tamiz.

So'nggi paytlarda ta'limga berilayotgan e'tibor kuchaymoqda. Bola ta'limiga nafaqat boshlang'ich sinfdan, balki bog'cha ta'limidan boshlab kuchli e'tibor qaratish masalasi ilgari surilmoqda. Lekin ko'plab bog'cha va maktab o'qituvchilari, ota-onalar bolalar o'rganish jarayonida duch keladigan disleksiya, disgrafiya, diskalkuliya kabi muammolardan bexabar

¹ Bektemirova, Z. (2020). Developing Reading Skills in Children with Dyslexia: An Uzbek Perspective. *Asian Journal of Education and Learning*, 10(4), 75-90.

tarzda o'zlashtira olmagan bolalarni dangasalikda, uquvsizlikda ayblab kelmoqda. Aslida esa bu holatlar bugungi kunda dunyo tilshunosligiga yetarlicha ma'lum. Bu holatlar o'rganish bilan bog'liq muammolar natijasida yuzaga keladi.

Dastavval, disleksiya va uning o'zbek tilidagi ta'rifi to'xtalib o'tsak. "Disleksiya – asli kelib chiqishi neyrobiologik bo'lib, o'qish, yozish va imlo bilan bog'liq bo'lgan o'rganishdagi qiyinchiliklardir. Bu asosan miya faoliyatdagi buzilishlariga bog'liq bo'lib, intellektual qobiliyat bilan bog'liq emas. Ya'ni bola IQ darajasi boshqa tengdoshlari bilan teng bo'lgan va hatto ulardan yuqori bo'lgan holatda ham disleksiyaga duch kelishi mumkin. Disleksiyaga chalingan bolalar odatda boshqa aqliy vazifalarda ko'proq qobiliyatga ega bo'lishlari mumkin, lekin o'qish va yozishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Masalan, ular qo'shiq aytish, musiqiy asboblarni chalish, rasm chizish kabilarda tengdoshlaridan iqtidorliroq bo'lishi isbotlangan²". Dunyoga mashhur ko'plab tanikli insonlar ham disleksik bo'lganlar. Leonardo da Vinchi, Eynshteyn, Stiv Jobs kabilarni bolaligida disleksiyaga chalingani haqida aytib o'tishgan. Disleksiya ko'p hollarda avloddan-avlodga o'tadi³.

Disleksiyaning belgilari odatda bolalik davrida namoyon bo'lib, turli shakllarda bo'lishi mumkin. Disleksiyaning asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

1. Og'zaki nutqdagi muammolar:

- a) Harflarni ajratish va tanishda qiyinchilik;
- b) So'zlarni noto'g'ri o'qish yoki gapdagi ba'zi so'zlarni tushirib qo'yish;
- c) O'qish tezligining pastligi va o'qigan narsani tushunishda qiyinchilik;
- d) Gapirishni kech o'rganish;
- e) So'zlarni talaffuz qilishdagi qiyinchilik;
- f) Ko'rsatmalarga amal qilishda qiyinchilik;
- g) Oldin/keyin, o'ng/chap kabilarni adashtirish;
- h) Alfavit, bolalar ritmikasi yoki qo'shiqlarni o'rganishda qiyinchilik;
- i) Tushunchalar va munosabatlarni tushunishda qiyinchilik;
- j) So'z tanlash yoki nomlash bilan bog'liq qiyinchiliklar.

2. O'qish bilan bog'liq muammolar:

- a) O'qishni o'rganishda qiyinchilik;
- b) Ritmli so'zlarni aniqlash va hosil qilishda yoki so'zlardagi bo'g'inlar sonini sanashda qiyinchilik;
- c) So'zlardagi tovushlarni eshitish va boshqarishda qiyinchilik;
- d) So'zlardagi turli tovushlarni farqlashda qiyinchilik;
- e) Harf tovushlarini o'rganishda qiyinchilik;
- f) Harflarning nomlari va shakllarini eslab qolishdagi qiyinchilik;
- g) O'qish yoki yozishda harflar tartibini to'g'rilash;
- h) Ko'p qo'llanadigan qisqa so'zlarni tushirib qoldirish yoki xato o'qish;
- i) Uzunroq so'zlarni o'qiy olmaslik;
- j) Ovoz chiqarib yoki jim o'qigan paytda ko'pincha so'zlar to'g'ri o'qilmaganligi sababli o'qib yaxshi tushunmaslik;
- k) Ovoz chiqarib o'qiganda sekin va qiyinchilik bilan o'qish.

3. Yozma nutqdagi muammolar:

- a) Fikrlarni qog'ozga tushirishda qiyinchilik;
- b) Ko'p imlo xatolari;

² bookstore@dyslexiaida.org

³ Azimov, U., & Makhmudov, K. (2021). Effective Teaching Methods for Dyslexic Students in Uzbekistan. *Journal of Special Education Research*, 12(2), 112

c) Xatolarni tekshirishdagi qiyinchilik.

4. Disleksiya bilan yuzaga keladigan boshqa keng tarqalgan belgilar

- a) Ranglarni, narsalarni va harflarni ketma-ketlikda tezlik bilan nomlashda qiyinchilik;
- b) Ro'yxatlar, yo'nalishlar yoki faktlarni eslab qolishdagi qiyinchilik;
- c) Tushuncha va terminlarni o'rganish bilan bog'liq muammolar;
- d) Ko'rish yoki eshitib o'rganishdagi qiyinchilik;
- e) Turli testlar yoki maktab imtihonlarida natijaning past bo'lishi;
- f) Maktab faoliyatida nomutanosiblik ⁴.

Zero, bu muammolar o'z vaqtida aniqlansa va turli lingvistik metodlardan foydalangan holda to'g'ri yondashilsa, bu muammolar oldi olinadi. O'zbek tilida so'zlashuvchi bolalarda disleksiya bilan bog'liq muammolarni hal qilishda lingvistik yondashuv juda samarali, chunki o'zbek tilining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda maxsus metodlar ishlab chiqish mumkin. O'zbek tilida so'zlashuvchi bolalarda disleksiya belgilarini aniqlash va ularni to'g'ri anglab yetish uchun quyidagi omillarni ko'rib chiqish kerak:

1. Fonologik muammolar:

Harflarni talaffuz qilish va farqlashda qiyinchiliklar;

Turli fonemalarni ajratishda va o'qishda muammolar (masalan, jarangli va jarangsiz undoshlar orasidagi farq).

2. Morfologik va sintaktik xatolar:

- a) So'zlarni noto'g'ri shakllantirish va ulardan noto'g'ri foydalanish;
- b) Gaplar tuzilishida va ularning to'g'ri tartibini aniqlashda qiyinchiliklar.

3. Yozuv va imlo xatolari:

- a) So'zlarni noto'g'ri yozish yoki harflarni almashtirib yuborish (masalan, "d" va "t" harflarini adashtirish);
- b) Imlo qoidalarini tushunishda va qo'llashda qiyinchiliklar.

O'zbek tilida so'zlashuvchi bolalarda disleksiya bilan bog'liq muammolarni hal qilishda quyidagi lingvistik metodlardan foydalanish zarur:

- a) Harflar va so'zlarni o'rganishda ko'rish, eshitish va sezish kabi turli his-tuyg'ularni jalb qilish. Masalan, harflarni qo'l bilan shakllantirish, ularni talaffuz qilish va eshitish orqali o'rganish.
- b) Maxsus o'quv dasturlari va materiallarni ishlab chiqish, o'qituvchilar va ota-onalar uchun o'quv qo'llanmalari va yo'riqnomalarni taqdim etish.
- c) Har bir bolaning ehtiyojlariga mos individual yondashuv va mashg'ulotlarni o'tkazish, bolaning qiyinchilik darajasiga qarab maxsus mashqlar va metodlarni qo'llash
- d) Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qish va yozishga o'rgatish uchun maxsus dasturlarni qo'llash, disleksiyaning ilk belgilarini aniqlash va erta bosqichda mutaxassislar bilan maslahatlashish.
- e) Oilaviy muhitda qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish, uyda o'qish va yozish bo'yicha kundalik mashqlarni o'tkazish.
- f) Disleksiyaga uchragan bolalar uchun maxsus dasturlar va texnologik vositalardan foydalanish (masalan, audio kitoblar, matnni ovoza aylantiruvchi dasturlar).

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tilida so'zlashuvchi bolalarda disleksiya muammosini hal qilishda lingvistik yondashuv samarali natijalar beradi. Bu yondashuv fonetik, morfologik, sintaktik va yozuv bilan bog'liq qiyinchiliklarni aniqlash va ularni hal qilish uchun maxsus metodlarni qo'llashni talab qiladi. Bolalardagi disleksiya muammosiga erta tashxis qo'yish, maxsus ta'lim dasturlari va individual yondashuv bolalarga disleksiya bilan bog'liq qiyinchiliklarni yengishda yordam beradi.

⁴ bookstore@dyslexiaida.org

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- Abdullaev, A., & Tursunova, D. (2019). Phonological Awareness and Dyslexia in Uzbek-Speaking Children. *Central Asian Journal of Education*, 5(3), 45-60.
- Azimov, U., & Makhmudov, K. (2021). Effective Teaching Methods for Dyslexic Students in Uzbekistan. *Journal of Special Education Research*, 12(2), 112-128.
- Bektemirova, Z. (2020). Developing Reading Skills in Children with Dyslexia: An Uzbek Perspective. *Asian Journal of Education and Learning*, 10(4), 75-90.
- Karimova, N. (2018). Interventions for Dyslexic Children in the Uzbek Language. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59(8), 837-849.
- Tunmer, W. E., & Greaney, K. T. (2010). Defining Dyslexia. In G. Reid, A. Fawcett, F. Manis, & L. Siegel (Eds.), *The SAGE Handbook of Dyslexia* (pp. 13-24). SAGE Publications Ltd.
- bookstore@dyslexiada.org